

Ключові слова: традиція, приватне право, європейське право, Східноєвропейська традиція приватного права, Західноєвропейська традиція приватного права, концепт.

Ключевые слова: традиция, частное право, европейское право, Восточно-европейская традиция частного права, Западно-европейская традиция частного права, концепт.

Key words: tradition, private law, european law, East-european tradition of private law, West European tradition of private law, concept.

Стрельцов Євген Львович

Національний університет «Одеська юридична академія»

завідувач кафедри кримінального права

доктор юридичних наук, професор, доктор теології,

Член-кореспондент Національної академії правових наук України,

Заслужений діяч науки і техніки України

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: МІЖ ДОГМАМИ ТА ІННОВАЦІЯМИ

Проблема розвитку усієї правової системи, системи права в цілому та кожної галузі права зокрема, виникає практично завжди, а особливо – в період суспільних реформ. В основному в таких випадках мова йде про «збереження» сталого та врахування «нового». На більш загальному рівні це визначається як апологічне та креативне, а на рівні галузі – як догматичне та інноваційне. Ми вже звикли до таких оцінок і сприймаємо їх як достатньо традиційний підхід до сучасної оцінки системи права або конкретної галузі права, і вони мають право на існування. В той же час потрібно сказати, що не все так «просто» з оцінкою змін, які відбуваються у правових реаліях, і тому фахові роздуми, які існують з цього приводу, є цілком слушними [1]. Стосуються вони й галузевих аспектів [2]. Тому декілька коротких принципових тез з цього приводу.

Почати потрібно з основного, з того, що багато в чому ініціює такі процеси. 30 років української незалежності дають змогу сформулювати питання стосовно того: як потрібно оцінити зміни, які у нас відбуваються. Традиційно ми використовуємо поняття «реформи». Так, з різними характеристиками таких процесів, наприклад,

принципові реформи, або значні реформи, або суттєві реформи, але все ж реформи.

В той же час, усі процеси змін, що відбуваються в державі, мають свої визначення, починаючи від революції і закінчуючи модернізацією. При цьому, як вважають суспільствознавці, кожна з таких форм суспільних змін має своє значення. «Реформа» (лат. *reformatio* – перетворення, виправлення) традиційно вважається такою формою змін, яка має на меті перетворення, навіть значне, будь-якої сторони суспільного життя або відповідного напрямку соціального розвитку, але без знищення основ існуючої соціальної системи та / або її основних складових [3]. Розуміння цього дає змогу більш прискріпливо ствитися до використання цього поняття в суспільній практиці, що, у свою чергу, дає можливість поставити важливе питання стосовно тих змін, які відбуваються у нас при принциповій зміні політичного устрою та введення нової, іншої, ніж попередня, моделі економіки. Це, в свою чергу, породжує питання, яке пов'язано з визначенням того, як потрібно на фаховому рівні оцінювати зміни, котрі відбуваються у сучасному державному будівництві протягом останніх тридцяти років. Це важливо для аналізу права, у будь якій масштабності, по саме держава, як відомо, багато в чому визначає право.

Держава, у своєму самому загальному визначенні, це організація публічної влади на певній території, яка має спеціальний апарат та регулює суспільні відносини багато в чому завдяки праву (правовим нормам). Право в такому розумінні, як поняття юриспруденції являє собою один з видів регуляторів суспільних відносин; систему загальнообов'язкових, формально-визначених, прийнятих в установленому порядку і гарантованих державою правил поведінки, які регламентують регулювання суспільних відносин.

В цілому співвідношення держави та права має три основні форми: подібності, відмінності, взаємодія. Схожість держави і права проявляється в наступних, дуже важливих аспектах, які потрібно розуміти для подальшої оцінки проблем розвитку права. Так, держава та право виникають одночасно в силу одних і тих самих обставин, в першу чергу, пов'язаних з виникненням державності. Такий про-

цес та подальший розвиток держави та права необхідно вважати об'єктивним процесом, який має тривалий характер. Також держава і право подібні, навіть схожі в типології. Це означає, що певному типу держави завжди відповідає певний тип права, що визначає наявність прямого та «реверсного» зв'язку між ними, тобто держава визначає право, а право, в свою чергу, впливає на функціонування держави. Необхідно враховувати, і це наступне, що і держава, і право визначаються економічними умовами життя суспільства, політичним устроєм, ідеологічними цінностями, потребами людей і, відповідно, відмітними рисами суспільної свідомості, моральності, культури народу, який проживає у цій державі. Це дозволяє казати про те, що держава і право мають спільну історію. Найбільш значимі зміни в державі ведуть до суттєвих змін в праві, практиці його застосування, впливають на загальний стан правової системи та системи права. В той же час, багато в чому тільки за допомогою права відбуваються принципові зміни у державі та ін.

Існує і взаємодія держави і права, яка має багатоаспектний, багато в чому взаємозалежний характер. Виділимо, зокрема, що держава створює право, змінює і скасовує правові норми. Держава сприяє втіленню права в життя, реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків. В той же час, саме право багато в чому упорядковує діяльність держави та визначає її рамки. Така діяльність реалізується, в першу чергу, відповідно до процедур, закріплених у праві [4].

Враховуючи ці загальнотеоретичні положення, кратко охарактеризуємо зміни, які відбуваються у сучасному кримінальному праві. Це право, як одна з «вічних» фундаментальних галузей права¹, яке традиційно «супроводжує» людство з моменту виникнення первинних ознак державності, має свою, без перебільшень, багатогранну історію, складну сучасність та об'єктивно необхідні перспективи розвитку, які повинні мати суто реальний, а не віртуально-надуманий характер, як би «привабливо» він не презентувався.

¹ Кримінальне право може використовуватися у різних значеннях: як галузь права, як галузь законодавства, як навчальна дисципліна і як науковий напрямок. В цих тезах кримінальне право буде використовуватися переважно як галузь права

При цьому, кримінальне право має сутність, зміст, основні характеристики та ознаки, систему, структуру, форму вираження та ін. Крім цих загальних положень, які завжди повинні бути встановлені для кожної галузі права, кожна з них, в тому числі і кримінальне право, має свої зрозумілі «своєрідні» риси, які найчастіше проявляються за рахунок тих особливостей (ознак), що найбільш рельєфно проявляються у предметі, методі, завданнях, функціях конкретної галузі права. Так, це відомі положення, але достатньо часто вони стають настільки «звичними», що «виключаються» з предметного аналізу основних галузевих ознак, що, в свою чергу, «збіднює» розуміння конкретної галузі права, в тому числі і кримінального. В той же час, розуміння цього, важливо не тільки для з'ясування положень конкретної галузі права. Встановлення особливостей кожної галузі права повинно дати змогу також дослідити можливості комплексного правового регламентування суспільних відносин, які цього потребують, вибираючи при цьому, в залежності від конкретних обставин, які саме правові методи та методики (наприклад, регулятивні або забороняючи) будуть використовуватися для необхідного регламентування в першу чергу, які – «потім», які – у можливій «перспективі», а які, можливо, ніколи. Розуміючи це, спробуємо тільки визначити ці положення, які завжди потрібно враховувати, аналізуючи кримінальне право.

Основне з них полягає в тому, що кримінальне право є тією правовою базою, тим основним соціальним «інструментом», за допомогою якого держава протидіє (планує протидіяти) найбільш суспільно небезпечним діям, які посягають на основні цінності, які притаманні особі, суспільству і державі. В той же час, з врахуванням зрозумілої «жорстокості» кримінального права, воно повинно завжди розглядатися у якості «останнього засобу» (*ultima ratio*)), і тому ніколи не повинно розглядатися у якості «всеперемагаючого» засобу або, що ще гірше, у якості «політичного важеля».

Потрібно підкреслити: не все так просто навіть з відомими основними положеннями, наприклад, з загальним визначенням кримінального права як галузі права. Так, у більшості держав у назві домінує поняття, яке характеризує суспільно небезпечне протиправне

діяння – злочин (англ. Crime), звідси і назва цієї галузі – кримінальне право. Але є достатня кількість держав, в тому числі і європейських (наприклад, Німеччина, Болгарія, Естонія), де у назві домінує інше поняття, а саме – «покарання» (англ. – Penal), що дає відповідну назву: каральне право, або право, яке карає (доречи, існує думка, що такий підхід до визначення дозволяє його взагалі «іменувати» пенітенціарне право). І мова, безумовно, не тільки і навіть не стільки у назві, хоча, безумовно, загальне визначення галузі права є дуже важливим. Справа у тому, що при всіх добре відомих та загально узгоджених положеннях, які характеризують це право, неоднакові підходи до визначення його сутності та змісту, за великим рахунком, по-різному визначають соціально-правове призначення цього права: або воно сконцентровано на діянні як «особистому» прояві поведінки відповідного суб'єкта, або – на тих державно-правових наслідках, які слідкують вже після вчиненого діяння, а саме – на покаранні (інших кримінально-правових заходах), що, в свою чергу, породжує не тільки різне тлумачення основних його спрямованостей, а й розуміння основних можливостей цього права, характеристики його цілей, завдань тощо.

Кажучи про це, потрібно підкреслити, що розуміння цього важливе не тільки на національному, а й на міжнародному рівнях, що, з врахуванням об'єктивних процесів сучасної правової інтеграції, породжує свої складнощі. Саме тому відразу наголосимо, що використання, а частіше – «запозичення» кримінально-правового досвіду інших країн, є корисною справою, особливо в ознайомчому плані, але використання такого досвіду повинно відбуватися з врахуванням того, що кожна країна має свої, найчастіше неоднакові підходи до визначення сутності та змісту кримінального права, особливо під час суттєвих змін.

Література

1. Оборотов Ю.Н. Общетеоретическая юриспруденция – теория государства и права нового времени / Ю.Н. Оборотов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С.В. Ківалов; МОН України, ОНЮА.– Одеса: Юрид. л-ра, 2009.– Т. 8.– С. 54–62; Оборотов Ю.Н. О понятии «содержание права» / Ю.Н. Оборотов

// Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія».– Одеса: Фенікс, 2012.– С. 40–42; Ю.Н. Оборотов. Многоаспектность содержания права. Оборотов Ю.Н. Многоаспектность содержания права / Ю.Н. Оборотов // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін [та ін.]; відпов. за вип. В.М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА.– Одеса: Юрид. л-ра, 2012.– Т. 11.– С. 197–202.

2. Стрельцов. Реформа кримінального законодавства України: осінні роздуми. Херсон: Видавничий дім Гельветика, 2019.– 100 с.; Yevgen Streltsov, Alina Soloviova. Protection of Property by Means of Criminal Law in Ukraine During the XI – the end of XIX Century: Historical Aspects. The Lawyer Quarterly. *International Journal for Legal Research*, 2020. P. 337–346

3. Словник української мови: в 11 томах.– Том 8, 1977, стор. 519.

4. Tony Honore. About Law: An introduction. Oxford University Press.1995.– 112 p.

Ключові слова: держава, напрямки розвитку права, правова догма, кримінальне право

Ключевые слова: государство, направления развития права, правовая догма, уголовное право

Key words: state, directions of the development of law, legal dogma, criminal law

Богущий Павло Петрович

*Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»
завідувач Наукової лабораторії регіональної безпеки та
військового права, доктор юридичних наук, доцент, заслужений
юрист України*

СИЛЬНА ДЕРЖАВА У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У наукових розробках Ю.М. Оборотова проблема сильної держави розглядається як одна з найбільш важливих, що визначається ціннісною характеристикою сучасної держави, її аксіосферою [1, с. 340–359].